Роман ЛУБКІВСЬКИЙ -

письменник, поет, перекладач, літературний критик,

культуролог, громадсько-політичний діяч,

лауреат Національної премії України ім. Т.Г.Шевченка.

Материк європейської культури, попри історичну усталеність і чіткість загальних контурів, дає про себе знати процесами, які вносять помітні корективи у дотеперішнє сприйняття багатьох явищ, подій, імен.

Інтеграція в цілісний простір середземноморської цивілізації сприяє відновленню природного, хоча й суперечливого, контексту, де своїми почуваються не лише близькі територією, мовами, ментальністю народи, об'єднувані в різні часи політичними й мілітарними засобами, а й спільноти, що порівняно недавно реалізували право на державну й національну ідентичність. Розгерметизовуються замкнуті в самих собі окремі літератури, а це спонукає олімпійських небожителів наблизитися до нашого часу, допомогти відповісти на його виклики. Духовна й мистецька спадщина сприймається не лише як музейний скарб, а як цінності, живі й вартісні і для сучасності, і для майбутнього.

Однак вогнедишна енергія національного відродження у країнах Центральної і Східної Європи на своєму шляху зустрічає не лише "добру погоду", а й крижаний подих льодовика глобалізації. Кожна з національних культур змушена не тільки пристосовуватися до зміни "клімату", а й зобов'язана впливати на нього, шукаючи спілкування, порозуміння, зближення за рахунок давніх міфів, сюжетів про "золоту пору" майже ідилічного співжиття на порубіжжях, де лилася кров і за власну, і "за нашу й вашу свободу"...

В умовах, коли імператив історії — утверджувати власну державність — дає можливість українцям і полякам від політичної риторики перейти до життєво необхідного відродження культур і літератур "на рівних", беруться до уваги всі чинники, які такому діалогові сприяють. Зокрема, й особливе ставлення до письменника, художника, музиканта, чия доля пов'язана з місцем народження, а талант — із краєм натхнення...

На діалоги про своєрідний "взаємозалік" у сфері культури впливати-муть, напевно, й чинники: походження авторів, особливості біографій, специфіка стилю і навіть прикмети мови.

І якщо українсько-російська дискусія про літературну приналежність Миколи Гоголя все ще триває, то поляки давно вирішили проблему своїх національних краян — Вільгельма Аполлінарія Костровицького (Гійома Аполлінера) та Юзефа Коженьовського (Джозефа Конрада).

Ось уже понад два десятиліття минуло, як білоруси "повернули" своїй літературі генія польської поезії Адама Міцкевича...

З українських етнічних земель пішли в європейську культуру Юрій Котермак (Дрогобич), Павло Русин з Кросна, Станіслав Оріховський, Бартоломей Зіморович.

Україна — батьківщина Миколая Рея, Францішка Карпінського, Олександра Фредра,

Марії Конопницької, Станіслава Вінценза, Юзефа Лободовського, Ярослава Івашкевича, Збігнева Герберта... Україна має право — і, можливо, найбільше! — на Юліуша Словацького. Воно випливає з багатьох джерел, і передовсім із біографії поета, його постійного духовного зв'язку з реаліями нашого національного буття, способу моделювання України як самостійної держави (щоправда, суб'єктивно заснованого на міфологічних візіях поета). Згадується влучне спостереження польського поета Юзефа Лободовського: "...контакт із землею, на якій випало вирости, так само вкрай необхідний для письменника. Це не лише туга, і не лише тематика — це передусім стиль. Польський емігрант Словацький, що весь зрілий період життя провів за кордоном і спочив на паризькому цвинтарі, був запанібрата з Шекспіром, Данте й Кальдероном, проте, прогулюючись берегами Сени, зазвичай чув шум рідної Ікви. Мовою літературного критика це можна висловити приблизно так: треба вміти знайти правильне співвідношення між національною й універсальною тематикою, й, культивуючи ті варіанти національного стилю, які тобі найбільше відповідають, шукати пов'язань із традиціями західноєвропейського письменства".

Україномюбство Словацького піднялося над ностальгійністю і декоративністю писань не лише його багатьох попередників, а й тих, що залічували себе до абсольвентів української школи в польській поезії значно пізніших часів. Можливо, лише Єжи Гарасимович може вважатися чи не єдиним справжнім спадкоємцем Словацького — і за тематикою, і за духом творчості, і за тою поетичною чарівністю, яка заворожує і спонукає сучасних поляка та українця "прокреслювати" напрямні істинного зближення в найближчій перспективі.

Польський учений Станіслав Маковський, порівнюючи тематично схожі, але такі різні за інтерпретацією подій поеми "Гайдамаки" Шевченка і "Срібний сон Саломеї" Словацького, бачить у цих творах "своєрідне двоголосся про спільну польсько-українську долю". Ще на вищий рівень в осягненні пророками двох народів складної та болючої проблематики у їхньому співіснуванні виходить польський і український дослідник Стефан Козак: "Можна сказати, що Словацький одночасно із Тарасом Шевченком став творцем, який порушив головні українські питання, а також був виразником мрій і стану свідомості українців".

Українізм Словацького дає широкий простір сучасним дослідникам — і польським, і українським. З'являється щораз більше публікацій, де чітко простежується цей феномен. Українізм молодого Словацького, як зазначає Станіслав Маковський, мав "традиційний" характер, що "живився" спогадальною, ностальгійною візією України. "Давню Україну", — підкреслює дослідник, — молодий поет ... сприймав подібно, як його сучасники, як географічно-історичну і культурну категорію, але не як етнічну. В історії рідної Волині, Поділля та Наддніпрянської України бачив спільну історію козаків і поляків, споріднену близькістю мови і спільною, близькою народною культурою. Не помічав також суперечностей чи дисонансу між народною, козацькою культурою і польською шляхетською культурою... Україна в юнацькій уяві Юліуша і в перших його творах ("Українська дума", "Пісня козацької дівчини") постає як щось територіально-умовне, а українські прикмети — радше декоративні, аніж національні. Свідомість суспільного, а пізніше етнічного розрізнювання її жителів дійшла до повноголосся лише в "Срібному сні Саломеї".

Степовий лірник Вернигора в цьому творі, за влучним спостереженням ученого, з "ідеолога-охоронця польської історії" перетворюється на ідеолога українського народу.

Думку польського колеги розвиває українська дослідниця О. Веретюк: «"Тут уже відчувається розмежування Словацьким ідеологічно вітчизни панської Польщі та гетьманської України, бо Вернигора постійно мусить вибирати між рідною "матір'ю Україною" і "вітчизною ляхів"».

Однак україномюбство Словацького у свідомості багатьох його співгроадян і досі належним чином не сприймається або служить вимушеній данині перед черговими ювілейними датами і — відповідно — "круглими столами" чи зустрічами

високопоставлених політиків.

Патріотично ж налаштовані українці, відчуваючи це, захищають власне бачення, розуміння і сприйняття Словацького, часом видаючи бажане за дійсне в його ставленні до України. Відповідь на такі "підходи" дає автор "Беньовського": у дев'ятій пісні поеми перед волинськими пастушками з'являються дві Матері Божі — Ченстоховська і Почаївська.

Між ними відбувається довірлива розмова про страждання, невинно пролиту кров, і кожна ікона має свій рахунок заподіяних у братовбивчій боротьбі кривд:

Отак сестрі жалілась.

На лиці Турецька шабля слід закарбувала,

Та усміху сіяли промінці

Над раною, що кровію стікала,

Мечів залізо в серці — три клинці —

Відчула друга, поглядом шукала

Чумацький Шлях — благословляла зором,

А бір ставав од ясності прозорим.

Усміх — крізь біль! — Ченстоховської Богоматері і небувала "ясність", якою осяяний ліс, — такі оптимістичні акценти кладе Словацький на польськокраїнських взаєминах, по-своєму "закриваючи" гостру проблематику. Ці шляхетні зусилля дві незалежні держави — Польща й Україна — мали б високо цінувати. І утверджувати в новій історичній добі.

"Genius Loci" — геній Словацького, — окрім "права" заслужив і на "обов'язок" — особливу пошану до особистості поета, виняткову увагу до його творчості в Україні. Наближення українського читача до Словацького відбувалося щонайменше трьома шляхами.

Перший — відкривався поступово, оскільки і в самій польській літературі слава Юліуша не одразу була сприйнята як рівноцінна славі Адама Міцкевича.

Другий — пов'язаний із визначенням "українського виміру" творчості Словацького, — переважно біографічно-тематичним.

Існує ще третій шлях — сприйняття Поета через поетичний переклад. Це — чи не найскладніша й найважча дорога, оскільки перекладацька майстерність інтерпретаторів різних поколінь залежала і від суспільних умов, і від культури, і від таланту того чи іншого перекладача.

Фактичне відкриття Словацького в нас датується кінцем XIX століття: друкарня Ставропігійського Інституту у Львові публікує поему Юліуша Словацького "Батько зачумлених" ("Заджумлених батько"). На титульній сторінці зазначено: "На рускій языкь переложив Ивант. Верхратскій", а вийшла поема "накладом!, переводця". Хай не дивує сучасного читача кумедне написання "рускій" на означення руський. Гімназійний учитель Франка послуговувався етимологічним правописом, як і його попередник Йосиф Левицький зі Шкла, котрий тлумачив Гете і Шіллера. Заслуговує на увагу передмова перекладача: "Коли важніші твори нашого генія Т. Шевченка від польских писателів (Совінскій, Гожалчиньскій, Сирокомля і инш.) зостали с залюбованьєм переведені на язик польскій — коли читаюча публичність польска могла через те близше пізнати твори южно-руского віща — у нас досі мало переведено творів первійших представителів літератури польс- кої. А вже ж час — пора і нам близше познакомитись с творами віщів і
нших літератур, а передовсім літератур славяньских, і усвоїти нашій словесності те, що красне, взнесле і добре"...

Цю думку розвиває рецензент у журналі "Друг": "Переводи знаменитих проявів инших словесностей суть у нас тепер дуже на часі... Такії переводи познакомляют нашу публику с тими творами, єсли они може або задля трудностей язикових, або з яких іних причин не били єй доступні.

Они виробляют і образуют сам язик, бо обогачают єго новими зворо-тами і понятьями. Они наконец протів тих людей, що хотят заперечити самостійність, гнучкість і богатство нашої народної бесіди, суть сильним і незбитим доказом, що тота бесіда -— істинно велика, богата і спосібна до найвисшого розвою, що потрафит взнестися до найвисших висот духа і вдохновенья..."

Інший гімназійний учитель Франка поляк Генрік Бігеляйзен здійснює шеститомне видання творів Юліуша Словацького, на два перші томи якого відгукується Іван Франко в газеті "Kurjer Lwowski".

Рецензія стосується насамперед видавничої вартості зібрання, але дає можливість відчути глибоку повагу до творчості польського генія, на повну силу розкриту в наступній Франковій статті — "Юліуш Словацький і його твори". Франко пише: "Словацький, хоч і перестав бути польським суспільно-політичним євангелієм, до рівня якого його творчість підносили поряд з творчістю Міцкевича і Красінського, однак не перестав бути незрівнянним майстром польського слова, майстром поетичної форми і улюбленим поетом молоді, володарем її мрій і почуттів" .

Можливо, Франко мав на увазі й своє покоління, бо, навчаючись у Дрогобицькій гімназії, настільки захопився творами Словацького (зокрема, поемами "Ян Бєлецький" та "Ангеллі"), що не обмежуючися "розбором" творчості поета, пише поему "Пани Туркули", яка — як сам стверджує, — "нагадує потроху основи поеми "Іап Віеіескі". У 1876 р. молодий Франко пише повість "Петрії й Довбущуки", на якій також позначився вплив Словацького.

Отже, "час Франка" збігається з "часом Словацького" в нашій культурі. До цього додамо й таке.

У студентські часи Франко пише дослідження "Поезія і її становисько в наших временах" (1875-1876 рр.). Автор трактує поезію як шукання ідеалу — людини, щедро наділеної фантазією, але далекої від земних турбот.

"За примір і за ілюстрацію консеквенцій такого определення поезії най послужать огнисті твори Словацького. Хоть геніальний поет, углубившися в безконечний мир своєї фантазії, стратив з очей мир настояний, роз'єднавшись з ним і зненавидів його, а о його всіх креаціях можна з жалем сказати: що се за чудеснії твори, шкода тільки, що се не люди".

Порівняймо цю юнацьку оцінку з відомими словами Адама Міцкевича про те, що творчість Словацького нагадує храм — але без Бога...Спірна це оцінка, бо поширюється на все, створене геніальним супротивником Міцкевича. Франко ж наголошує на частковостях, хоч і важливих. А проте він дуже високо цінує місце Словацького у європейській та світовій літературі. У п'єсі "На склоні віку. Розмова вночі перед Новим Роком 1901": "А далі який же ряд пречудових індивідуалістів у всіх літературах Європи! Шотландець Берне, і ірландець Мур, і англічанин Діккенс, і француз Віктор Гюго, і німці Гейне та Ленау, поляки Міцкевич та Словацький, і росіяни Пушкін та Лєрмонтов, і наш Шевченко, і чех Гавлічек, і стільки, стільки інших, хіба ж се не історичні постаті, характерні для XIX віку? Вони, скажу сміло, неможливі в жоднім попереднім віці, характерні власне тим, що виявили у своїм житті масу основних прикмет кожний своєї нації і що їх поезія була невід¬лучною частиною їх духовної істоти, виразом їх життя, їх індивідуальним твором в більшій сильнішій мірі, ніж се було можливе будь-коли давні¬ше". Так на початку нової доби український поет, близький до польського в головному — у боротьбі за повернення незалежності своєму народові — утверджує своє прагнення в поемі "Мойсей" у гімні "Вічний революціонер"...

На жаль, тодішня українська перекладацька практика, незважаючи на титанічні зусилля й самого Франка-перекладача, не зуміла підтвердити його високих оцінок творчості Словацького. Згадуваний уже Іван Верхратський своєю спробою перекласти поему Ю.Словацького "У Швейцарії" тільки "узаконив" безпорадне калькування першотвору. 1890 року поема "У Швейцарії" вийшла в перекладі Володимира Кальби; однак і ця спроба виявилася не¬вдалою. Третій із черги поет-молодомузівець Сидір Твердохліб (більш відо¬мий як активний перекладач української поезії та прози польською мовою) також намагається створити власні інтерпретації поем "Батько зачумлених" та "У Швейцарії". Фрагменти цих перекладів засвідчили певний поступ — принаймні, лексичний. Долаючи засилля штучного "стилю" та недоречних діалектизмів, С.Твердохліб припустився і власних огріхів, про які — нижче. Отож і його перекладацькі зусилля не дали бажаних результатів, а сьогодні цікавлять нас як епізоди на важкому шляху українського перекладацтва.

Тимчасом творчість Словацького потрапляє в поле зору людей, чия творча і громадська діяльність характеризується як загальноукраїнська за своїм обсягом, ідеологією та результатами. Це Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Олена Пчілка. Видатний поет і перекладач Михайло Старицький до своєї збірки "Поезії" (1861-1904) включає переклад одного з найяскравіших творів Ю.Словацького "Куліґ" під назвою "Поїзд" і "Гімн" (під заголовком "Псалом"). Порівняно високий версифікаційний, мовностилістичний рівень цього перекладу-переспіву очевидний. Безперечно, на перекладі позначилися уподобання перекладача: героїзація побутових сцен, перенесення в текст перекладу елементів сербського фольклору ("юнаки") тощо.

Енергійний, закличний ритм оригіналу український поет віддає легко й невимушено:

Стійте! Трівайте! Знов ось господа, —

Вже геть по вікнах світло погасло:

Стрельну з рушниці... Нащо те гасло?

Сплять тут не чують. Що ж хоч і шкода

Сон перервати, — стукнув ворота...

Га! Ось і сторож-— вірна турбота!

Світить, вітає... "Що ж то, мій сину,

Спить пан господар в слушну годину?"

"Ой, ні! Наш дідич і діти милі

Рушили збройно з військом до стану

Ще позавчора, рано-по-рану...

А тут тепера, як у могилі... / не повернуть може додому..."

"Щасти-но, Боже, пану такому!

Дай же, Предвічний, щоб наші двори

Всі так хапались на чесні збори,

Щоб всі юнаки вмить вирушали!

Гей же, одважно —далі та далі!

Ніч яка пишна, вихрем мчать коні,

Бурею гонять, аж зпід копита

Бризкають искри; близько до світа,

Вже ген зоріє по оболоні,

Блідне вже місяць посеред неба,

Ось кінець шляху— наша потреба!

Гей, спини коні, здерж-но румака:

Тут поле чести за для полякам.

Звичайно, порівняно з далеко пізнішим перекладом Максима Рильського версія Михайла Старицького виглядає архаїчно; впадає в око надуживання штучними неологізмами ("встяж") та наголосами (бича) тощо. Та все ж цей переклад був поважним кроком в справі сприйняття українським читачем, а отже, й інтелігенцією, Юліуша Словацького як великого поета, чия творчість суголосна і літературі, і громадянським ідеалам тодішнього українського суспільства, котре народжувалося в болях і муках...

* * *

Перший (столітній) ювілей (1909) Юліуша Словацького був могутнім імпульсом до "прочитання" спадщини польського класика. Його можна сха рактеризувати як початок живого безперервного діалогу України з Королем-Духом польської поезії.

Звичайно, тодішня українська науково-критична думка враховувала скромні публікації, але базувалася на ширшій основі. Це засвідчує стаття політичного діяча, літературознавця Петра Стебницького "В столітні роковини Юл.Словацького": "Широка демократична течія [...], — каже дослідник, — робить їх принадними не тільки для його земляків. Боротьба за волю, протест проти насильства над духом, над народніми

пориваннями, віра в конечну перемогу Духа, любов до людства взагалі — такі були основні струни ліри Словацького. А спільний акорд їх зґучав глибокою, тужливою, болючою любов'ю вигнанця до рідного краю". Стаття супроводиться перекладом однієї з найскладніших і найактуальніших поем Словацького — "Ангеллі".

У режимні часи, коли прізвище і діяльність Петра Стебницького перебували під забороною, його статтю Максим Рильський називає "вдумливою передмовою", а переклад — "справді гарним".

Ювілейного 1909 року вийшло у світ перекладознавче дослідження Василя Щурата "Ю.Словацький в українськім перекладі і письменстві".

Публікація складається з двох частин. У першій автор ґрунтовно розглядає проблему "Словацький і Куліш". При цьому робить цікаве зауваження: "Без глибшого зрозуміння тої поезії Словацького, що виходить в нього в повні новою і оригінальною, українським поетам, з винятком одного Куліша, годі було звернути увагу на неї... Щойно під впливом критичних студій А. Малецького будиться передовсім серед галицьких Українців заінтересоване для поезії Словацького. Та засмаковують вони не в тих поемах його, що при їх читанню дух читача мусить боротися з духом поета ».

Докладно аналізуючи переклади І. Верхратського, В. Кальби, С.Твердохліба, автор нищівно критикує їх за численні недоліки. Наприклад, одного з них за те, що "...чудовий

настрій оригіналу пропав у перекладі разом з його музикальністю. Настрій втік перед комізмом мови, а музикальність — перед диким акцентованєм слів". Це про роботу Верхратського. "Невільничим перекладанням" називає Щурат зусилля В.Кальби. Різкій критиці піддано й переклади С.Твердохліба. Щодо перекладів М.Старицького, то Щурат зазначає: той переклав, а вірніше, переспівав "дві його поеми національно-політичного значіння". Задля справедливості слід зазначити, що сам Старицький кваліфікує згадувані речі: "З Словацького, і разом з тим, на думку Щурата, Старицький, порівняно зі своїми попередниками, "... дав більше поетичного хисту, ніж вони". Як додаток, дослідження містить два переклади самого В. Щурата — "Мій заповіт" і "Чума в Ель-Аріш".

Дослідницько-перекладацька робота В.Щурата не втратила своєї актуальності, але, на жаль, як українські, так і польські перекладознавці рідко звертаються до неї.

А вже наступний — 1910 рік — рясніє новими перекладами і статтями. Виходить друком і перше невеличке "вибране" Словацького українською мовою. До нього ввійшли переклади Олени Пчілки та Хведора Петруненка. Книжку відкриває передмова Олени Пчілки.

Це — своєрідний літературний портрет, намальований з великою теплотою і симпатією. "Годиться спогадати, — пише авторка, — й про розкішну, надто поетичну околицю кременецьку. Се один з найкращих видів волинських: високі гори, вкриті лісами, зеленими левадами, "срібна" Іква, що в'ється між тими горами, дзвінкі джерела з гір, білі українські хатки, розкидані по взгір'ях, в долині город, з тими стародавніми будинками, костелами й церквами, — все те дає надзвичайно гарний краєвид. А велична окрема гора з руїнами історичного замку може надати особливий "романтичний" настрій (про це й каже сам Ю.Словацький".

Мальовничий зачин є своєрідним ключем до творчої біографії поета, "ви¬хованого на романтичних гадках". Олена Пчілка далі цитує листа Ю.Словацького: "... коханка, що любила мене найбільше, — була моя Муза. З нею ми не розлучались"... Намагаючися відповісти на питання: "Що ж дала ся коханка? Що зосталось від сієї любови?" — Олена Пчілка зазначає: "... по своєму походженню і головному напрямку поезія Словацького — романтичною"... Характерні уточнення: твори Словацького "збудовані... буйною роз¬кішною фантазією, розцвічені барвистим словом: добре викована мова, ви¬тончена до високої міри на зразках західноєвропейських майстрів слова, на¬дає творам Словацького особливої принади"....

Цей наголос на мовностилістичних особливостях творів польського генія дуже важливо мати на увазі, оцінюючи переклади самої Олени Пчілки, наведені в книжці. А їх багато: "В пам'яткову книжку Зосі...", "Там, коли будеш в тій моїй країні..." "Стокротки", "Розстання", "Пісня при заході сонця на морі" ("Гімн"), фрагмент трагедії "Лілля Венеда".

Як видно з передмови, навіть у віршах, сповнених туги за рідним краєм, Пчілка не знаходить у Словацького "якогось особливого українізму". І все-таки: "величний поет присвятив Україні скілька творів з козацького життя. Притім Словацький "ні одної лихої цяти не положив у своїх творах злобно і ненависно на українських козаків". Щодо перекладацької майстерності Олени Пчілки, то її рівень можна кваліфікувати як "межовий": в минуле відійшли не завжди вправне версифікаторство, вульгарний буквалізм перетлумачень, важкосприйнятна ритміко-організаційна побудова фактичних "наслідувань" Словацького.

Але — і це помітно на перекладах Олени Пчілки — ще досить міцною є традиція травестійності, підпорядкування оригіналу канонові "перелицю¬вання" на український лад.

Принагідно — а для цього є певні підстави висловити здогад, що саме Олена Пчілка так чи інакше спричинилася до того, що її геніальна дочка Леся Українка відкрила для себе творчість Юліуша Словацького, і це не минуло безслідно для нашої культури.

Ще одна надзвичайно цікава публікація тієї доби: стаття Юрія Будяка "Юліюш Словацкі". Автор, опираючися на загальновідому "українознавчу" інформацію про поета, іде далі. Окреслюючи профіль видатної особистості поетагромадянина, акцентує на проблемах, головно національних: "Словацький... виростає понад свій час, а скомплікована структура його псіхики не дасться ще й сьогодня означити школярськими, хоча й би страшенно мудрими формулами.

Як людина і поет він донині ще не розв'язаний проблем, поняття про його все ще улягають еволюції. Причина в тім, що Словацький живе досі між нами, як сучасна людина, котра знаходить найліпший вираз для нашої туги і питань, і для наших болів і смутку.

Як і теперішній творець, змагався він передовсім до розв'язки питання про ціль людини. Знав, що тільки з того становища розв'язати можна інші проблеми, навіть національні і суспільні; не перестаючи бути найліпшим сином своєї вітчизни, був рівночасно з-поміж всіх сучасних йому польських поетів найбільше європейський, з вселюдськими горизонтами".

Третім, важливим компонентом порівняно короткої статті Ю.Будяка є мовностилістичний аспект творчості Словацького. Автор наголошує: "Ще до Метерлінка знав спосіб символічного зображування настрою музичними і малярськими елементами, перед Бодлером знав уже те, що вражіння акустичні, оптичні і т.д. мішаються з собою, так що, напр., вражіннє акустичне викликає в нас часто вражіннє оптичне і навпаки. Як Верлен, але перед ним, умів найти в словах образові еквіваленти для чуття і вражінь, замісць описувати дає картини, причім як Верлен послугується переважно елементом музичним".

Важко втриматися од спокуси процитувати ще одну характеристику, оскільки йдеться про твори, добре відомі українському читачеві: "Умів теж добувати дивні мелодії, відчуваючи, що музика — найкращий вираз туги, і що вона найліпше віддає атмосферу почувань і настроїв, і прочув, що в будучині "буде багато поетичних гармоністів, що писатимуть вірші тільки для звука". Уміє ужити по-мистецьки форми строфічної, та його строфа не вимагає доповнення музикою, їй вистарчає музикальність ритміки і мелодійність, вчарована зі самого слова. Такі твори, як "Дума про Вацлава Ржевусь кого", "Гими при заході сонця" і другі є архітворами музикальности, ціла поема про "Жмію" — це одна гомінка пісня, а "Беньовскі" і "Король Духа" часто гомонять, як твір чисто музичний.

Ціла могучість звука, елементу малярського і пластичного зливається не раз немовби у всештуку, про яку мріяв Вагнер".

Перечитуючи ці рядки, думаєш: автор немовби закликає перекладачів: відчуйте цю неперевершену майстерність! Перевтільте дух і плоть поезії генія Польщі рідною мовою!

Тимчасом фундаментальна праця над осягненням творчості Словаць-кого вже розпочиналася. Вона продовжиться і дасть щедрі плоди за нових, сприятливіших умов...

* * *

У сприйнятті та засвоєнні Україною творчої спадщини Юліуша Словацького спостерігаються своєрідні "припливи і відпливи", між якими були певні "години роздумів", після яких наставали періоди нового зацікавлення, а відтак якіснішого перекладацького процесу.

Іван Франко оцінив зусилля свого друга Генріка Бігеляйзена за те, що він "задовольнився шліфуванням та складанням на купу тих цеглинок, а не збудував з них органічної й гарної цілості". "Органічну цілість" творчості Словацького Франко певно,

бачив насамперед у могутній взаємодії всіх її складників, дії потужної енергії "вічного революціонера", котра переводить мислення Словацького в психоемоційний лад, у широкі сфери його застосування і впливу.

У міру пізнання творчої спадщини генія польської літератури виникла необхідність зосередити перекладацьку увагу на його "великоформатних" творах — зокрема, драматичних і тих, що стосуються української історії. У фундаментальному дослідженні Євгена Рихліка "Українські мотиви в поезії Юлія Словацького" детально розглянуті "Українські твори Словацького". Міститься тут лаконічна згадка про його поему "Мазепа": "...в 1926 р. ми дочекалися повного художнього перекладу "Мазепи" з пера М.Зерова.

Йдеться про книжкове видання, котре вийшло в світ у видавництві "Слово". Воно містить ґрунтовну передмову, позначену універсальною культурою блискучого поета, неперевершеного перекладача античної і світової поезії. Торкається Зеров і проблеми "української орієнтації" польського класика, і передумов написання "Мазепи", а також докладно зупиняється на шляху Словацького до українських перекладачів та читачів.

Відзначаючи певні зрушення в справі ознайомлення українського читача з творчістю Словацького, "...дещо маємо з Міцкевича, дещо з Словацького... Словацьким зацікавились були з приводу столітніх роковин його народження... Зеров запитує: "Чи, може, справді такі непотрібні для українського слова розлога епічність Міцкевича, глибока рефлексія Красінського, химерна й легка, "аріостівська грація Словацького?"

Щоб відповісти на це питання, перекладач "Мазепи"робить екскурс у біографію поета, даючи глибокі характеристики тому чи іншому періодові, глибоко заторкуючи пласти польського історичного, суспільного і культурного життя. Власне на тлі цієї захоплюючої розповіді і проявляється розуміння поеми "Мазепа", що, на думку Зерова, "належить до найвидатніших творів Словацького. Так само блискучий і примхливий, як і його ав¬тор, багатий на ефекти, — цілий каскад найнеймовірніших ситуацій і екзальтованих реплік".

Порівнюючи твір Словацького зі світовою Мазепіаною, Зеров підкреслює: головний герой — то "не дріб'язкова, не вбога душа: в ній жевріє повага до жіночої чести і королівського імени. Вона потрібує лише огняної проби, щоб загартуватися й очиститися".

З наведених міркувань видно, яку відповідальну місію усяв на себе М.Зеров.

Важливим є й те, що перекладач віддає належне своєму попередникові: "добрий знавець польської мови і досвідчений технік віршу Микола Вороний" переклав тільки перший акт. Далі — міркування М.Зерова: "Отож, ...я вирішив праці М.Вороного не продовжувати, а перекласти всю п'єсу наново: занадто довільною видалася мені віршова форма перекладу. В оригіналі "Мазепа" написаний тринадцятискладовими олександрійськими попарно римованими рядками. В перекладі ж Вороного рими були розподілені свобідно і рядки мали різну довжину... Вважаючи, що олександрійські вірші можна перекладати або олександрійськими — ж віршами, або — ж загально прийнятим у наших віршованих драмах білим п'ятистопним ям¬бом, я сам спинився на останньому. Незв'язаний правильною цезурою і обо¬в'язковою цензурою конструкцій, дозволяв дещо наблизити діалог до живої й природної невимушеної розмови".

Як же оцінили сучасники переклад М.Зерова? У журналі "Червоний шлях" з'явилася рецензія, що розпочинається характеристикою історичної постаті — гетьмана України Івана "Мазепи": "Мазепа остільки визначна і привабна поетичного пера постать, що перекинулась в царину світової літератури. Проте, останнього слова іще не сказано. Мазепу ще не оспівано".

Характеризуючи рівень перекладу, автор відгуку Сам. Кожушко (І.Айзен- шток), незважаючи на авторитет Зерова, висловлює зауваження: "Перекладено п'єсу добре, хоча й порушено (і добре зроблено!) тринадцятискладовий, олександрійський вірш з попарно римованими рядками, передавши білим п'ятистоповим ямбом, і що зроблено переклад добре, вибагливо, то прикріше подибати хоча б і такі дрібні похибки: "але перейдем" — вольовий спосіб "благаю тебе", "для отертя пекучих слів", "поверженим трупом", поклав було", прошу о приязні: і братерство", "твогов нущання наді мною", "Ясне устремління". Недодержано рядка: "Союзниками і друзями". Ти глузуєш (6'/2 стіп), оперовано наголос: "правда, її чудового спокою".

М.Зерову це можна і треба сказати".

Сьогодні перекладознавці — з відстані часу — мають мож/spanp style=font-size: 14pt; line-height: 115%; font-family: nbsp;nbsp;, ливість оцінити роботу і М.Вороного, і М.Зерова. Безумовно, високий авторитет Зерова не дозволив навіть таким першокласним майстрам, як Максим Рильський, Микола Бажан чи Борис Тен, спробувати заново перекласти поему "Мазепа", враховуючи сучасні ритміко-інтонаційні ресурси римованого вірша...

Своєрідним повторенням випадку "Вороний — Зеров" стала історія з "Балладиною" Ю.Словацького. Початок цієї драми в перекладі М.Зерова знайшов Григорій Кочур, котрий мав намір зіставити його з перекладом Бориса Тена.

Не можна сказати, що Кочур "захоплений" відмовою Зерова перекладати драму "Мазепа" неримованим віршем: "Але ота перевага неримованого вірша, про яку пише Зеров у передмові до "Мазепи" — природність і невимушеність вислову — в його перекладі реалізована цілком. Перед Борисом Теном стояло складніше завдання, і не можна сказати, щоб він скрізь розв'язав його належно. Природністю вислову він значно поступається перед Зеровим... Ясно, що перекладати такого незрівнянного віртуоза форми, як Словацький, дуже важко. І переклад Бориса Тена слід розглядати лише як першу, не скрізь щасливу спробу. Уривок, що залишився від Зерова, — вдале виконання того завдання (обмеженого), що він перед собою поставив". Інше завдання, — так би мовити, алхімічної складності, Зеров також реалізує успішно. Про що мова?

Знову загляньмо до статті Кочура "Зеров і Словацький": "Нинішній теоретик, зіставляючи текст Зерова з оригіналом, міг би звинуватити Зерова в недостатньому знанні польської мови. А насправді це не так. Існував якийсь час такий погляд, що кожен переклад мусить на собі мати якийсь відбиток іномов- ності, щоб можна було відчути, з якої саме мови твір перекладено. Так і Риль-ський у передмові до першого видання свого перекладу "Пана Тадеуша" писав: "Подекуди допустився я свідомих полонізмів у лексиці, а, може, й в синтаксисі. Гадаю, що при певному відчутті міри це — право перекладника".

Скористався цим правом і Рильський, перекладаючи поему "Беньовський", цей дивовижний витвір генія, котрий "щодо простоти поетичного задуму, сили почуття і багатства думок" Франко вважав "однією з найкращих перлин у скарбниці польської

поезії". Напевно, "відчуття міри" разом із досвідом, набутим під час роботи над перекладанням Міцкевичевого "Пана Тадеуша", досконале знання старошляхетського життя (уже, так би мовити, не в литовській, а близькій перекладачеві "українській" версії) дало дивовижний ефект. Подібно до оригіналу текст розкований, побутовість пере¬ткана ліризмом; а от іронічні, довірливожартівливі інтонації, відчувається, підсилені особистістю перекладача...

Робота Рильського над популяризацією Словацького, як видається, обходилася не без труднощів — видимих і невидимих. Перечитуючи літературнокритичні статті, що характеризують Словацького у всі періоди — і віддалені, і ближчі до Рильського, відчуваєш, ніби протистояння двох геніїв — Адама і Юліуша — Рильському пощастило ліквідувати як "смугу відчуження": український поет, перекладач, учений своєю творчою практикою, діяльним інтелектом зробив набуток великих синів Польщі не лише доступним для українців XX століття, а й таким, котрий адекватно відтворюється сучасною, розвиненою українською мовою. Майстерність Рильського — настільки філігранна, що перекладацькі зусилля майже не відчуваються. І згадуються міркування Юрія Будяка з його статті, опублікованої далекого 1910 року в "Українські Хаті": "Незрівнянна влада Словацького над мовою, в якій відкрив він всі тайни її краси, спричинила те, що, — здається, нема вже границь, недоступних для мови поета, що світ форм піддався його чуттю і настроєві так охоче, як дитина піддається маминим пестощам. На своїй палеті мав усі барви, умів малювати і картини сонячні, погідні блакитні ідилй ("В Швейцарії") і пурпурову поему про смерть ("Батько зачумлених")..."

Досить зіставити декілька фрагментів поеми "У Швейцарії" (у перекладах Верхратського, Кальби, Твердохліба, з перекладами Рильського, щоб відчути насолоду

від
усвідомлення
: "
небосяжність
"
оригіналу
стає
близькою
;
хвилюючою
...

Відзначимо і колосальну подвижницьку працю поета-академіка: в умовах всевладного панування доктрини "дружби народів", коли саме розуміння патріотизму Словацького свідомо викривлювалося, Рильський зумів потрактувати творчість Словацького як генія світової поезії, "закріпити" за Україною право називатися батьківщиною його натхнення.

Саме Рильському, Бажану, Борисові Тену і перекладачам поза межами України — Святославу Гординському, Ігореві Качуровському, Яру Славутичу — разом із молодшими підмайстрами випало важке перекладацьке щастя: розширювати жанровий і тематичний простір Словацького, утримувати високий рівень перекладацької майстерності, готувати ґрунт для нових поколінь українських перекладачів.

Свого часу Григорій Кочур писав: "Не можна уявити більш-менш докладного вибору з творів Словацького, де відсутній "Ангеллі" — один з найяскра¬віших і найсвоєрідніших зразків його творчості... З драм можна було б взяти "Кордіана" або "Гоштинського", але особливо цікаво було б дати українсько му читачеві "Срібний сон Саломеї". Цікаво з багатьох поглядів. І тому, що це драма з українською тематикою, драма, в якій знайомий

відбиток Коліївщини... Цікаво й тому, що драма має уявлення про складний і суперечливий творчий метод останнього, "містичного періоду творчості Словацького. Цікава ця драма і тому, що це один із тих творів, без яких не можна зрозуміти дальшого розвитку польської драматургії (напр., творчості Висп'янського)".

Пізніше, в ґрунтовній статті "Польська література в українських перекладах" побажання переходить у настійливу вимогу: "Але не перекладено ще всього, що належиться. Зокрема, одним із найближчих завдань повинно бути зазнайомлення нашого читача з деякими творами Словацького на українські теми ("Срібний сон Саломеї"), а також здійснення нового видання поеми " Ангел лі"...

Що стосується рівня перекладацької майстерності, то й тут були свої "вершини і низини".

Важливою передумовою перекладання Ю.Словацького в післявоєнні роки була підготовка двотомного ювілейного зібрання 1959 р., яке патронував Максим Рильський. Він же виступив і як перекладач. Проте, як засвідчують глибокі знавці польської літератури Григорій Кочур та Іван Глинський, пере-кладацькі проблеми видатним майстром не завжди розв'язувалися успішно.

Г.Кочур звертає увагу на те, що «цих труднощів не могла подолати навіть найвіртуозніша перекладацька техніка. Можна тільки пожалкувати, що М.Рильському не пощастило наблизитись до оригіналу в сьомій строфі "Мого заповіту"...

А як на смерть іти — хай не жаліє

Із вас ніхто свого ясного дня.

Образ оригіналу — не надто навіть прозорий, незвичний і дуже яскравий у своїй незвичності.

А коли треба, нехай на смерть ідуть по черзі.

Мов каміння, яке Бог кидає на шанець.

Навряд чи пощастить кому точно передати ці рядки українською мовою» .

"Камінь з Божої пращі" (вислів Олега Ольжича) став каменем спотикання не лише для Рильського. І все ж один із його попередників, Василь Щурат (про переклад якого Г.Кочур міг не знати), не ухиляється від вирішення складної перекладацької проблеми:

Та пробі! Хто живий, не кидайте надії!

Не став перед народом світо яко мога. Йдіть чергою й на смерть, коли ваш час наспіє, Як камінь, киданий на вал рукою Бога.

Недоступним був для Григорія Порфировича переклад Святослава Гор динського, що дійшов до нас тільки через три десятиліття.

Та кличу всіх живих — не кидайте надії,

З освіти світочем ведіть ряди народні;

Чергою йдіть на смерть, коли ваш час наспіє,

Як на окопний вал каміння з рук Господніх...

Ефект "творчого наближення" до оригіналу — очевидний. Та й сам Г.Кочур подолав свій давній сумнів перекладацькою рішучістю:

Лиш закликаю всіх — живіть надій проміння, Освіти каганець народові несіте, А треба — йдіть на смерть по черзі мов каміння, Що з Божих рук летить на шанець, кров'ю вмите!..

Чи можна вважати інтерпретацію високоповажного майстра останнім і остаточним словом одного з найважливіших творів польського генія, який стоїть поруч з "Exe§i топиІепШш" Овідія, "Пам'ятником" Пушкіна, "Заповітом» Шевченка? Напевно, ні!

На жаль, без огріхів й недоліків не обійшлося наступне видання — томик із серії "Перлини світової лірики" (видавництво "Дніпро"). Вони головним чином "повторилися" у перекладах авторів, котрі за всієї сумлінності не змогли вийти за межі ідеологічних стереотипів, а багато хто послуговувався сумнозвісними "підрядниками або копіював російських перекладачів. Нерідко звичайні ремісники покладалися на "успішний результат" за сприяння всемогутніх редакторів...

Аби переконатися, якою важкою, воістину "сізіфовою" була робота українських перекладачів, варто звернутися до першого-ліпшого тексту, найбільш популярного і найчастіше перекладуваного. Таким і є "Батько зачумлених" — свого роду батьківський трен над загиблою сім'єю.

Ось уривок із поеми в перекладі І. Верхратського:

Змінився тричі місяць білолиций

Як на піску там я нап'яв шатро.

Мале дитя кормила ми жена —

Крім него трьох синів і трьох доньок —

Уся родина днесь похоронена —

Зо мнов прибула: дев'ять дромедарів

Що дня ходило на піщані горби

Скубти натину надморського іру,

А вечером тут всі вінцем лягали,

Тут де огонь давно вже не горить...

Нагадаємо: в оригіналі це експозиція трагедії, присутність якої відчувається в убогому пейзажі та згаслому вогнищі. Всього цього не зумів передати переклад, обтяжений діалектизмами, ускладнений штучними наголосами.

Той самий малюнок Сидір Твердохліб передає таким чином: Тричі вже злотий місяць відмінився, Як на піску сів я розтаборився. Жінка плекала маленьку дитину, Крім неї мав я синів трьох, три доні: Всю, похоронену нині, родину Привів з собою. Дев'ять дромадерів Кожної днини, було, по вигоні Скубе бадиль надморських аєрів. В вечері всі тут лягали

віночком, Тут, де огню, вже давно не видати.

З перекладу проступають побутові подробиці, але ілюстративність і тут кидається у вічі. Рими відсутні, розмір невизначений, бо диктується довільно проставленими наголосами.

Як відомо, Б.Щурат дуже докладно розглянув переклади Верхратсько го, Кальби та Твердохліба і виніс їм суворий присуд. Переклад його фрагмента ("Чума в Ель-Аріш"), однак, повторює недоліки попередників:

Вже злотий місяць обновився в трете,

Як я поклав на сім піску намети.

Плекала жінка тут малу дитину.

Крім неї мав я три сини й три дочки.

Цілу тепер поховану родину

Привів з собою. Дев 'ять дромадерів

Щодня ішли на піскові горбочки

Скубти над морські буряни аерів.

А вечер всі лягали тут вінками,

Тут, де огонь вже не горить від давна.

І загальна картина, і тональність розповіді — описові; перекладач не виходить із зачарованого кола: "золотого місяця", "надморських аєрів" та екзотичних "дромадерів" (верблюдів).

Історія перекладання Словацького фіксує і такі феноменальні ситуації, коли переклади одного твору, здійснені в різні часи людьми з далеко не подібними "уподобаннями й темпераментами, немовби, здавалося б, нічим істотно не відрізняються і за якістю "майже" наближаються до першотвору. Так, "Гімн. Пісня при заході сонця" вдало відтворила Олена ПчілTimes New Romanfont-size: 14pt; line-height: 115%; font-family: ка. Її переклад добре віддає бентежний стан душі поета, який вступає в діалог із Усевишнім, на самому початку якого бринять довірливо-тривожні нотки.

Смутно так, Боже!

Розлив Ти для мене

Хвилі на заході дня променисті;

Кинув, мов перли, у море студене

Зорі огнисті...

Хоть чарувати краса тая може,

Смутно так, Боже! Наче порожнє колосся нікчемне,

Голову втіха мені підіймає;

Але від всіх своє горе таємне Серце ховає;

Тільки від Тебе сховати не може...

Смутно так, Боже! Ніби дитина в журбі тій безсилій

Плаче без неньки, я в тузі незнаній

Плачу за сонцем, що кидає з хвилі

Блиски останні.

Хоч і настане світання погоже, -—

Смутно так, Боже!

Відносно недавній переклад Максима Рильського відзначається більшою емоційною стриманістю, притаманною "академічній" манері перекладача:

Сумно так, боже! —

Розлив ти для мене

Райдуги в небі ясні, променисті,

Гасиш, укинувши в море студене,

Зорі огнисті...

Хоч прикрашаєш природу ти гоже, —

Сумно так, боже!

Марно стою, немов колос порожній,

Втіх і розкошів не знавши на світі,

Зором являю людині я кожній Тишу блакиті, —

Серце тобі лиш відкритися може:

Сумно так, боже! Як дитинча поникає від плачу,

В хаті зоставшись без матері, бідне, —

Так я заплакати ладен, коли бачу Сонце західне.

Хай і настане світання погоже, — Сумно так, боже!

Заслуговує на увагу й інтерпретація Яра Славутича:

Так сумно. Боже! Красною дугою

Ти розливаєш блиски на просторі

І в синіх водах тьмариш пі до мною Вогнисті зорі.

Хай неба й моря погасання гоже, —

Так сумно, Боже! Як голий колос, голову піднявши,

Стою на лоні, що красою дише,

До всіх байдужий і смутний, як завше,

В блакитній тиші.

Неправду серце проректи не може, —

Так сумно, Боже!

Немов дитя, що матір покликає,

Так я готов розлитися в риданні,

Торкнувши зором над морським розмаєм

Пруги останні.

Хоч ранок прийде, як розквітла рожа, —

Так сумно, Боже!

Відчувається тут енергійніший лад, з'являються характерні для українського поета лексичні елементи ("красною дугою", "пруги останні").

Щоправда, не зовсім доречні такі рядки: ... "стою на лоні, що красою дише..."

Образ химерний, зважаючи, що подорож відбувається на кораблі; "лоно, котре красою дише", — звучить надумано.

З наступної строфи — про те, як поет спостерігає в небі за журавлиним ключем, що викликає асоціації з батьківщиною, можемо спостерегти нюанси, невловні досі, але характерні для кожного перекладача. Олена Пчілка:

Ранком, заблуканий в морі широкім,

В морі —далеко від берега-краю,

Бачу "веселиків"* в небі високім

Довгую зграю;

В Польщі їх бачив... видовище схоже...

Смутно так, Боже!

Часто над гробом чужим дух гадає:

Мало зазнав я родинну господу;

Був як мандрівець, що в світі блукає

В бурю, в негоду;

Де-ж мене смерть в домовину положе?..

Смутно так, Боже! Ти будеш бачити мертвеє тіло,

Що не схилялось чолом непокірним,

Хоч і давно воно бути хотіло

Попелом мирним...

Де-ж Ти постелеш на смерть мені ложе?

Смутно так, Боже!

Максим Рильський:

Випливши нині у море далеке, —

Сто миль від берега, сто миль до того, —

Бачив я: білі летіли лелеки В дальню дорогу.

В Польщі стрічав я видовище схоже...

Сумно так, боже! Часто ходив я на людські могили,

Рідного майже не знаючи дому,

Був мандрівцем, що іде, малосилий,

Супроти грому;

Все на землі цій до мене вороже...

Сумно так, боже! Знаю: схоронять мене, бідолаху,

І не поставлять колони на гробі, —

Тільки ж цвинтарному заздрю я праху,

Тихій жалобі.

Та неспокійне я матиму ложе...

Сумно так, боже!

У двох перекладачів дещо відмінне ставлення до трагедії поета, в якій особисте тісно переплітається з національним; Пчілка віддає цю особливість через образ "волинських" веселиків, Рильський — через філософське тлумачення життя, сповненого поневірянь, і смерті.

Зате мотив "вигнання і скитання" значно чіткіше розкриває Яр Славутич:

Сьогодні в морі, одержимий палом,

Сто миль від берега й сто миль до нього.

Лелек я стрінув, як летіли валом Ключа спів ного.

Не раз я бачив їхнє польське ложе,

Так сумно, Боже!

Що я гадаю над людською смертю,

Що я не бачу батьківського дому,

Що я по мандрах битий круговертю

В обладі грому, –

Але й не знаю, де кончина зможе, — Так сумно, Боже!

Ти будеш бачити, як схов могильний Мої не прийме пересохлі кості. Тож, як людина, заздрити я схильний Підземній млості,

Коли впаду на бите придорожжя, — Так сумно, Боже!

У настрої цих картин, дещо театралізованих ("в обладі грому"), безумовно, відбилися особистіші мотиви перекладача — воно видається особливо болісним.

І, нарешті, розв'язка.

Олена Пчілка:

Там, в краю рідному, серце дитинне

Чисту молитву за мене складає;

А корабель мій у безвісті плине, Берег минає...

Чи-ж та молитва дитяча поможе?..

Смутно так, Боже!

Цею зорею, і небом, і морем

Тішитись будуть ще иншії люде —

Через віки, як мене з моїм горем

В світі буде...

Але-ж, поки мене смерть переможе,

Смутно так, Боже!

Яр Славутич:

Веліли вдома, щоб дитя невинне

Щодня молилося за мене зрання,

ле мій човен не додому плине —

В нові скитання!

Дитяти слово, мабуть, не поможе, — Так сумно, Боже! І на веселку блисків, що дугою Звели під небо янголи, ніжніше Поглянуть люди смертною порою Сто літ пізніше.

Моє ж блукання ні на що не схоже, — Так сумно, Боже!

Оптимістична нота двох заключних строф стає домінантною; отже, посвоєму "приглушує" печальний настрій поета. Очевидно, і Пчілка, і Славутич користуються власними засобами: у першому випадку на передній план виходить образ зорі, в другому — веселки.

Як же вирішує замирення поета з Богом Максим Рильський? В рідній країні за мене лунає Чиста молитва із серця дитини, Та корабель мій у далі безкраї Плине і плине.

Як тії молитві зм'якшить моє ложе? Сумно так, боже! Пишну веселку, що ангели світлі В небі воздвигли, у роки прийдущі Стрінуть нові покоління розквітлі, Теж умирущі...

Хто мені серцем смиритись поможе? Сумно так, боже!

Ця інтерпретація видається класичною. І все-таки... У своєрідному "параді перекладів" "Гімну" останнім вийшов на кін переклад Дмитра Павличка. Текст звучить набагато живіше, ніж попередні (і це — незважаючи на "заданий" печальний настрій):

Боже, сумно мені! Ти розлив далиною

Задля мене веселку-дугу променисту.

Гасиш водами синіми переді мною Зірку вогнисту,

І, хоч золотом красиш вали водяні, —

Боже, сумно мені!

Наче колос порожній, чоло підіймаю,

Не зазнавши розкошів, ні щастя на світі.

Я обличчя єдине для кожного маю —

Тишу блакиті.

Та тобі покажу глиб душі аж при дні —

Боже, сумно мені!

Як дитина, що вся пломеніє від жалю,

Коли мати відходить, — тамую ридання,

Видивляючи сонце, що никне за даллю,

В тихе смеркання,

І, хоч знаю — ще будуть світання ясні, —

Боже, сумно мені!

Сцена з журавлями (улюблений символ польського поета) додає перекладові сили й енергії:

А сьогодні на морі, шаленець без тями,

За сто миль од причалу й за сто —до причалу,

Я побачив: лелеки летіли ключами,

Важко, помалу...

Ті ключі я ще в польській видав стороні —

Боже, сумно мені!

Надто часто я думав про людські могили,

І, здається, не відав родинного дому,

І, як той мандрівець, гартував свої сили

Блискотом грому,

І не знаю, де ляжу в незбудному сні —

Боже, сумно мені!

Цілком очевидно, що перекладач переключає увагу із констатації настрою як категорії умовно-особистої на підкреслено особистісну. Відтак звернення поета до Бога набуває характеру апеляції особи, що взяла на себе місію відповідальності за долю батьківщини і свого народу.

Ти побачиш — у мене не буде на гробі

Сторожів кам'яних під колонами й дахом,

Але ж я, як людина заздрощу жалобі,

Цвинтарним прахам,

Бо не матиму спокою навіть в труні —

Боже, сумно мені!

В ріднім краї казали невинній дитині,

Щоб за мене щоднини молилась, одначе

Корабель мій іде в далечини чужинні

В горе вигнанче, —

Не рятують молитви дитячі, скрушні — оже, сумно мені!

На веселку, що янголи в небо червлене

Так могутньо воздвигли з морської гладіні,

Будуть люди дивиться в сто літ після мене,

Нові — і тлінні,

Доки я підкорюся своїй марнині, —

Боже, сумно мені!

Спосіб перекладацького прочитання чи не найбільше відповідає сутності оригіналу, хоч і дає підстави сперечатися про його "виключність" на великому і важкому шляху перекладання Юліуша Словацького українською мовою.

З відходом Максима Рильського патронат над Словацьким в Україні повністю переймає Микола Бажан. Своєю особистою участю в підготовці ювілеїв, наукових конференцій, зрештою, постійними "візитаціями" Кременця він створив "добру погоду" в новітніх польсько-українських культурних взаєминах. Бажан був ініціатором встановлення в Кременці пам'ятника Ю.Словацькому; він гаряче підтримав ідею створення в місті над Іквою літературно-меморіального музею, а остаточно реалізував її Дмитро Павлич¬ко і в цьому його величезна заслуга перед Польщею і Україною.

У творчості ж самого Павличка — поетичній, перекладацькій, літературознавчій — Ю.Словацький посідає місце поруч зі світовими постатями — Данте, Шекспіром, Марті, Лєрмонтовим, Емінеску, Гвєздославом... його ав-торській антології " польських поетів" (2001) Словацькому відведено 60 сторінок. Він після завершення роботи над

забороненими розділами "Дзядів" Міцкевича дає українському читачеві сучасну версію поеми "Ангеллі", досконало перекладає "Вацлава", викликаючи з глибин цього відверто проукраїнського твору незламний дух української незалежності. Д.
Павличко присвятив польському поетові кілька публікацій: "Титан польського і світового письменства", "Український патріотизм Юліуша Словацького", "Ангеллі" — актуальний для України твір Юліуша Словацького", "Польський геній — пророк України", "Юліуш Словацький і Центральна Європа".

Останню із перелічених статей годилося б назвати "прогностичною оцін¬кою польсько-українських взаємин в сучасній Європі. З обов'язковим урахуванням інерційного мислення" тих чи інших еліт, але і з доконечним урахуванням "етично-духовних" поправок, продиктованих Юліушем Словацьким. Через те, каже Д.Павличко, сьогодні українці й поляки повинні наново про¬читати Словацького. Наново пробачити Україну й Польщу такими, якими були вони в його потужній уяві, але також такими, якими вони є сьогодні. І нам треба відчути смуток поета, спричинений українсько-польськими кривавими боями, відчути абсолютно сучасний жаль до історії, яка чинила з нас ворогів завжди на користь третьої, жорстокої, до нас однаково нещадної, і східної, і західної сили. Нам не повинно боліти, що Словацький має інший погляд на гайдамаків, ніж Тарас Шевченко. Існує конфлікт між патріотичними почуттями різних народів. Але не треба боятися любові, відмінної від нашого почування до своєї вітчизни. І далі: "Словацький може зацікавити своїми образами західноєвропейського чи близькосхідного читача, але тільки читач з Центральної Європи знайде в його слові щось більше, ніж оригінальні метафори, побачить в ньому своїх предків і себе і задумається над своєю минувшиною, бо то поезія, з якої народжується чесна політика, поезія (про це говорив сам Словацький), "яка дотримує слова".

Звісно, читання "наново" — не завжди приємний, а навіть і болісний процес. Але якщо хочемо "дотримати слова", то мусимо в перекладацькій дії прагнути не тривіальної "віддачі", а небосяжності — і власної, національної, і загальнолюдської.

Як відомо, у перекладацькому ділі не все залежить від зміни поколінь "Момент істини" досягається адекватним відтворенням першотвору через нове осягнення поета, глибше розуміння його творчості, котре формується багатьма і багатьма чинниками, що раніше або не відчувалися перекладачами, або сприймалися з "класовою" чи іншою прямолінійністю. Осягати світ Юліуша Словацького означає тримати в полі зору весь той шлях, яким поет входив у свідомість українського читача — від перших наївних трансляторських спроб Івана Верхратського та Сидора Твердохліба, щирих зусиль Олени Пчілки, Михайла Старицького, Василя Щурата, Петра Стебницького ввести Словацького в український "післяшевченківський" простір, а відтак до можливостей українського слова через перекладацьку майстерність Миколи Зерова, Максима Рильського, Миколи Бажана, Григорія Кочура, Бориса Тена, Дмитра Павличка.

Серед перекладачів Словацького бачимо імена Івана Світличного, Івана Драча, Володимира Житника. На жаль, майже непоміченими залишилися переклади творів Ю.Словацького, здійснені свого часу Володимиром Лучуком. Не всі вони сягають перекладацьких вершин талановитого поета, славіста й полоніста. Усе ж деякі з них, зокрема маловідомі для сучасного читача переклади епіграм Словацького, і сьогодні вражають цікавими поворотами думки, словесною грою, ритміко-інтонаційною винахідливістю. Тимчасом до тлумачення Словацького долучилися відомий полоніст Ростислав Радишевський і перекладач Станіслав Шевченко, а філолог, славіст, літературознавець Степан Пінчук підготував вибрані твори польського поета у власних перекладах. Ця ініціатива, безумовно, заслуговує схвалення. Назріла пора оцінити і залучити до перекладної нашої Словацькіани й "ентузіастичні", що так скажу, переклади-переспіви. Це стосується насамперед кременецьких літераторів-краян Словацького.

Так, Іван Гарасевич переклав (фрагментарно) "Годину роздумів" і "Якщо ти будеш у моїй країні (це шоста перекладацька версія після Олени Пчілки, Єви Нарубаної, Володимира Лучука, Дмитра Павличка, Романа Ладики). Роман Ладика переклав окрім "Години роздумів" поезії "В альбом Марії Водзінської", "Розлука", "Розмова з пірамідами", "В альбом Софії Боброві" і "Думу про Вацлава Жевуського". Останній твір українською перemargin-bottom: 0pt; text-align: justify; text-indent: 35.45pt; nbsp;/pmargin-bottom: 0pt;

text-align: justify; text-indent: 35.45pt; line-height: normal;p style=p style=кладено чи не вперше. Ця романтична балада має виразні реалістичні і навіть політичні прикмети. їх завважив польський дослідник А.Чермінський: «Степовий пейзаж уперше набуває життя і починає пульсувати кров'ю в "Думі про Вацлава Жевуського. Бачимо тут уже частку природності поета, похованої і загубленої — в степу української ночі. Теми відходять на другий план, тло починає домінувати».

У доробку кременчан натрапляєш на цікаві творчі знахідки, котрі слід мати на увазі майбутнім перекладачам.

Відомій дослідниці життя й творчості Словацького Маргариті Гецевич пощастило створити адекватний відповідник до чотирирядкового вірша ("То постать матері у мороці стоїть..."), що вражає виразністю малюнка і глибоким ліризмом:

«То постать матері у мороці стоїть,

Мов на порозі райдужної брами,

І оглядається через плече з сльозами,

І дивиться на сина кожну мить».

Та найбільша заслуга перекладачки полягає в тому, що вона впорядку-вала, переклала велику частину листів Юліуша Словацького — Саломеї Сло-вацької Бекю. Відтепер українські читачі й дослідник зможуть глибше зрозуміти творчу спадщину великого краянина і відчути небосяжність його творчості.

Майбутній "повний Словацький", українською мовою, принаймні, в усьому тому, що має пряме або опосередковане відношення до України, вимагає багато чого. Тут і дослідницька праця, потрібно б згадати Івана Дзюбу та Євгена Нахліка, і врахування попереднього досвіду, і увага до речей, здавалося б, віддалених від нашої теми. Ось, наприклад, виходять друком перші томи п'ятитомного зібрання творів Степана Балея", і відкриваєш одне глибоке міркування про феноменальні психофілософські особливості поезії Словацького: чи не стане це в пригоді перекладачеві, який захоче прояснити "туманні", отже, "неперекладувані" рядки, відшукати ключ для відтворення емоційного ладу поета.

Перекладацький інструментарій, напевно ж, буде збагачуватися та вдосконалюватися і

за рахунок "змагань" між перекладачами, і завдяки експериментам віртуозів-стилістів, таких, як геніальний Микола Лукаш — який могутній проблиск серед пишнот і темнот неосяжності Словацького втратила Україна!..

Юліуш Словацький прожив сорок літ. Тарас Шевченко — на сім років довше... Ця трагічна паралель приходить на думку, коли вдивляєшся в очі безтурботного п'ятилітнього Юлька, портретованого художником Яном Рус темом. У цьому образі одухотвореність генія поєднано з ледь помітною тривогою земної людини... Мине так небагато часу, і поріг віденської майстерні переступить хлопчина-кріпак, родом із України: він бажає вчитися в Рустема малювання; його погляд також стривожений, бо Доля, Муза і Слава — три його богині-покровительки, витають десь іще дуже далеко... Цілком можливо, вони тоді супроводили іншого поета, котрий у вигнанні звертав свій погляд до землі свого народження й натхнення — української землі...

* * *

Україна подарувала Польщі, Європі, світові генія. Відзначивши двохсотлітній ювілей від дня народження Юліуша Словацького, думається про поета, котрий жив у минулому часі, житиме і в майбутньому.

Небосяжність і неосяжність генія...

Гомер і Данте, Гете і Словацький, Шевченко і Ботев, Лорка і Антонич — імена, що визначають незглибимі духовні можливості людини і людства.